

הספרה הפרטית

| מחשבות קורונה | צבי טריגר

אחת ההבחנות מאירות העיניים של החשיבה הפמיניסטית בשלהי המאה ה-19 היתה ההתבוננות הביקורתית ב"תיאוריית הספרות הנפרדות". תיאוריה זו הצדיקה את חלוקת העבודה בין גברים לנשים בחברה באמצעות היגיון דומה לתזת "נפרד אך שווה", שהצדיקה הפרדה בין גזעים בארצות הברית במוסדות חינוך, בתחבורה הציבורית וכדומה.¹ "תיאוריית הספרות הנפרדות" הקצתה לנשים את הספרה הביתית, הפרטית, ולגברים את העולם שמחוץ לבית, או הספרה הציבורית. ההצדקה לחלוקת עבודה זו היתה שכל אחד מהמינים עוסק בדברים שבהם הוא טוב, ולכן אין באיסור על נשים לרכוש השכלה, לצאת לעבודה, לבחור, להיבחר או לקנות ולמכור נכסים משום הפליה, שכן הן ממילא אינן מעוניינות בדברים הללו וגם לא נועדו לעשותם. כך גם לגבי גידול ילדים וניהול משק הבית: מלאכות שגברים לא נועדו להן מטבעם ושאינן להם הכישרים לבצען.

החשיבה הפמיניסטית היא שחשפה את האידיאולוגיה הפטריארכלית הטמונה בהבחנה בין הספרה הפרטית והציבורית, והבהירה שאין מדובר במצב טבעי ובחלוקה עניינית של תפקידים בהתאם לכישרים מולדים, אלא בבחירה אידיאולוגית מעשה ידי אדם. יתרה מזאת, הביקורת הפמיניסטית הראתה שאין כאן הקצאת תפקידים תמימה אלא היררכיה של תפקידים: העסקים והפוליטיקה (המתנהלים בספרה הציבורית) נהנים מערך חברתי וכלכלי גבוה, בעוד מלאכות הבית והחינוך (המתנהלים בספרה הפרטית) נחשבות נחותות וחסרות ערך כלכלי. העובדה שעד היום לא נמצאה הדרך להכיר בערך הכלכלי המשמעותי של מלאכות הבית, ושהן נחשבות חסרות ערך כלכלי, מעידה על עוצמתה של היררכיה זו ועל כושר ההישרדות שלה.

בתפיסה הפטריארכלית, אם כן, הספרה הפרטית היא הבית, המקום שבו הנשים פעילות ומצופות לפעול. הספרה הציבורית היא מקומם של הגברים: עולם העסקים והפוליטיקה. החלוקה הזאת מוכרת בתרבות האנושית עוד מן העת העתיקה. ביוון העתיקה, למשל, היו הנשים המהוגנות כלואות בחלק הפנימי של הבית, שהוקצה לנשים בלבד ונקרא "גינאקאון" (Gynaecaeum) – מדור הנשים. האזור החיצוני של הבית היה פומבי ו"גברי". הנשים היחידות שהורשו לתפקד מחוץ לבית בלא ליווי והשגחה של גבר היו אלו שנחשבו בלתי מהוגנות: שפחות, התאירות (בנות לוויה קבועות בתשלום, בדרך כלל משכילות, מעט בדומה לקורטזונות ולגיישות) ונשים בזונות.

מחד גיסא, ההתכנסות הכללית בבית (בספרה הפרטית) המאפיינת את ימי מגיפת הקורונה מבליטה חלק מהביקורת הפמיניסטית על תפיסת ה"נפרדות אך שווה" שבבסיס חלוקת העבודה הפטריארכלית (בית = נשים לעומת חוץ = גברים) ומחדדת אותה. מאידך גיסא, היא גם מצריכה חשיבה מחודשת על ביקורת זו משום שהיא חושפת את האבסורד שבבסיס החלוקה הפטריארכלית לספרות נשיות וגבריות, המתקיימת בד בבד עם תפיסת "ביתו של אדם הוא מבצרו" וסותרת לכאורה את הקצאת הספרה הפרטית לנשים.

אפשר היה להניח שהערך הכלכלי של המלאכות "הנשיות" יהפוך בעת הקורונה לעובדה שאינה שנויה במחלוקת, אולם נראה שאידיאולוגיית הספרות הנפרדות חזקה כל כך, עד שגם מה שנחשב מאחורי גבם של הדוברות והדוברים בפגישות הזום הרבות מספור אין בו די כדי לשכנע בכזב שבאידיאולוגיה זו. מספיק לחשוב על הניסיונות לעבוד מהבית בזמן שהילדים ברקע מנסים בעצמם ללמוד בהדרכת מורות שאף הן עובדות מהבית עם ילדים ברקע, שלומדים מהבית עם מורות שעובדות מהבית עם ילדים ברקע וכן הלאה, כדי לעמוד על הערך הכלכלי העצום של החינוך ושל מלאכות הבית; די להיווכח שבלי תורה (מערכת חינוך מתפקדת) אין קמח (אי אפשר לצאת לעבודה ולהשתכר); מספיק לחשוב על "העובדים החיוניים" במשק, שרבים מהם הן נשים: אחיות, רופאות, רוקחות, מורות, גננות, עובדות בשירותים שונים (מנקות, קופאיות בסופרמרקטים), כדי להיווכח שמה שיוקרת בימי שגרה הופך מיותר או מסוכן בימי מגפה, בזמן שמה שנחשב זניח בימי שגרה נעשה חיוני בימי מגפה; די לחשוב על ההזנחה של ערך הטיפול בחברה הפטריארכלית והגלייתו לתחום "הנשי", ולכן הזנחת, כדי לראות עד כמה הייתה הזנחתן של מערכת הבריאות ומערכת החינוך בעוכרינו בתקופת המגפה; די לחשוב על חשיבות הערכות ההדרית והחשיבה על הזולת בימי המגפה, שמקודדות גם הן כנשיות, כדי להבין את המופרכות של ההיררכיה הפטריארכלית. כל אחד מהדברים האלה בנפרד צריך היה להספיק כדי לנתץ את ההיררכיה בין הספרות, אולם גם כאשר כולם מתקיימים יחד אין הם מצליחים לעשות זאת. כשעובדים מהבית צריך להתמודד עם שלל שאלות מעשיות: מי מנקה? מי מכין אוכל? מי מפנה את השולחן? מי מכבס? ועוד ועוד. הקשר הישיר בין הערך הכלכלי של עבודות הבית ובין כושר ההשתכרות בחוץ נעשה ברור מתמיד: יעיד על כך כל הורה שניסה להשתתף בשיבת זום בענייני עבודה בימים שבהם הלמידה מרחוק לא התקיימה, או בשעה שילדיו היו חסרי תעסוקה. התסריט הקבוע, שמכתיב לכולן ולכולם את תפקידיהם היומיומיים "במחזה שאין בו כוכב", כמו שכתב נתן זך,² נמחק. המשא ומתן על התפקידים הוא מקור למתח מתמיד ובמקרים רבים גם לאלימות. מה קורה במשפחות שבהן גבר יצא לחופשה ללא תשלום והאישה הפכה למפרנסת? ומי נמצא עם הילדים ומנקה אחריהם כשהיא עובדת מהבית, או מחוצה לו (אם היא עובדת חיונית)? מי מאפשר לה להביא את הקמח?

מה שכלל לא משתנה אלא דומה שרק מתעצם בימי המגפה הוא ההבנה עד כמה הספרה הפרטית ודימויה הפטריארכלי כמקום בטוח, מרופד ו"נשי" היא למעשה מקום מסוכן לנשים ולילדים. הנה דבר אחד שאנחנו יודעים עוד ממחקרים שנערכו במאה שעברה: הבית הוא המקום המסוכן ביותר לנשים ולילדים, ואילו בשביל גברים הרחוב הוא המקום המסוכן ביותר.³ כליאת הגברים והנשים יחד בספרה הפרטית החזירה את העיקרון "ביתו של אדם הוא מבצרו" והעצימה את הסיכון לאלימות בבית. כיצד מתיישב העיקרון "ביתו של אדם הוא מבצרו" עם הקצאת הספרה הפרטית לנשים? ובכן, לא כדאי לנסות למצוא עקביות באידיאולוגיה מפלה.

לאור התמוססות הספרה הציבורית אל תוך הספרה הפרטית, יש אירוניה מיוחדת בכך שבצוות המומחים המקורי שפעל תחת המטה לביטחון לאומי לטיפול במשבר הקורונה לא הייתה ולו אישה אחת. אירוניה נוספת טמונה בכך שהגוף המטפל בספרה הפרטית הוא דווקא המטה

לביטחון לאומי, בשעה שביטחון הוא ערך המשווה בישראל במובהק לספרה הציבורית, ולכן לתחומם של הגברים. הלקח לא נלמד, והטיפול, הדאגה והאכפתיות (המובנים העבריים של המילה האנגלית care) מצויים עדיין בתחתית סולם העדיפויות.

במילותיה של קרול גיליגן, אפשר לומר ש"אתיקת האכפתיות עדיין מותקפת".⁴ היא מותקפת גם כיום, בעיצומו של משבר עולמי חסר תקדים בשל מגפת הקורונה, ואף על פי שתפקידה החשוב של האכפתיות הוברר מעל לכל ספק, לא רק במובן הטיפולי, אלא גם כערבות הדדית וחשיבה על הזולת – שתי תכונות שהתרבות הפטריארכלית קודדה כאמור כנשיות והציבה אותן במקום נמוך בסולם ההתפתחות המוסרית, הרבה מתחת לאתיקה הזכויות. אם עטיית מסכה בספרה הציבורית נחשבת לנשית וחלשה – במקום כפעולה שמטרתה למנוע מאחרים להיבק במחלת הקורונה – יש לנו עוד דרך ארוכה עד שנכיר בחשיבות האכפתיות והדאגה לזולת.

התוצאה היא אפקט השתקפות אינסופי, כמו כשמעמידים מראה מול מראה (וכמו המורה שמלמדת ביום ילדים של מורה שמלמדת ביום ילדים של מורה), המתבטא בניסיונות הכושלים של המדינה (כלומר, הגברים) להתמודד עם שגרת העבודה והחיים מהבית, כמו גם עם הטבילה המחודשת והזהירה של הבהונות במים הקפואים והמסתוריים של חזרה לתפקוד מחוץ לבית. חוסר היכולת לדמיין את ערכן של עבודות הבית והעבודות ה"נשיות" נגמר שוב ושוב בפארסה מעגלית של חוסר תוחלת: איך אפשר לחזור לעבודה אם אין מסגרות חינוך? איך מי שמפעילות את מסגרות החינוך יפעילו אותן אם ילדיהן אינם כלולים בחזרה החלקית ללימודים? מדוע שלא נדרוש מהן לעבוד בהתנדבות, שהרי גם בבית הן עובדות "בחינם"? האם לא לימדו אותנו שלתת זה לקבל? והספרה הפרטית היא הרי ספרה של נתינה בלא ציפייה לתמורה.

בספרה הפרטית אין "מתווה" או "אסטרטגיית יציאה". הספרה הפרטית היא מקום טוטאלי ותובעני של תפקוד אינטנסיבי יומיומי במישורים רבים ומקבילים, מה שקרוי "מולטיטאסקינג". לכן כששופטי בית המשפט העליון פסקו ב-2017 שאם הורים שהתגרשו משתכרים משכורת דומה והילדים במשמורת משותפת, האב לא ישלם מזונות לאם בעבור הילדים. היתה זו שופטת בהרכב, אם בעצמה, שהזכירה לגברים זוטות שהם כנראה כלל לא נתקלו בהן עם ילדיהם, כי רעיותיהם דאגו לכך: מה עושים למשל כשצריך לשלם 20 שקל לוועד הכיתה כדי לקנות מתנת יום הולדת לאחד הילדים בכיתה? מה עושים כשצריך לקחת את הילד לרופא שיניים? אם אחד ההורים מסרב להשתתף בהוצאות הנוספות הללו, דלתות בית המשפט תמיד פתוחות, ענו השופטים הגברים לחברתם להרכב, כאילו הגשת תביעה לבית המשפט היא דבר של מה בכך, וכאילו הפסיקה תמיד מובטחת ותינתן באופן מייד. צריך היה שופטת שהיא אם כדי שתציע מנגנון קונקרטי לחלוקת ההוצאות הנוספות בין ההורים, באופן שלא יצריך הגשת תביעות חוזרות לבתי המשפט.⁵

הרכב השופטים שנתן את פסק הדין הזה היה מגוון. הגיוון המגדרי מצידו יצר גיוון של נקודות מבט וניסיון חיים ועיצב את הפתרון הפרקטי באופן שונה מזה שהיה נוצר אילו היו בהרכב גברים בלבד. למרבה הצער, זה אינו המצב במקרה של המטה לביטחון לאומי וצוות המומחים מטעמו לטיפול במשבר הקורונה וב"אסטרטגיית היציאה". הגברים החברים בוועדה אולי גרים

בבתים, אך סביר להניח שהם אינם מעורבים בניהולם בתקופת הקורונה (שכן היו חלק מ"צוות המומחים" ועבדו מחוץ לבית). אין זה מופרך להניח שרבים מהם אינם מכירים את האתגרים הכרוכים בניהול הספרה הפרטית בימי שגרה, בימי הקורונה ובשגרה החדשה שאחריה. היעדרן של נשים מהרכב הוועדה אינו עניין של ספירת ראשים: הוא מבטא את היעדרותה של פרספקטיבה מעשית, שהייתה תורמת תרומה ישירה – אנושית וכלכלית – לגיבוש "אסטרטגיית יציאה" מוצלחת ושלמה יותר.⁶

ההתכנסות פנימה, אל הספרה הפרטית, יכולה היתה לשמש הזדמנות הן לכיול מחודש של הערך התרבותי הנמוך המיוחס לה בתרבות הפטריארכלית והן לביטול עצם ההבחנה התרבותית בין הספרות. חלק ניכר ממה שמיוחס לספרה הציבורית (עשיית כסף, פרנסה) מתרחש כיום בבית, ויש לשער שלפחות אצל חלק מהאנשים ימשיך להתרחש בבית. במקביל, חלק ניכר ממה שמיוחס לספרה הפרטית מתרחש מחוץ לבית (דאגה, אכפתיות וטיפול). גילינו שבלי אכפתיות וחשיבה על הזולת נגיף הקורונה עושה שמות בגברים ובנשים, ולא פחות מכך – בקהילה האנושית. אלא שהניתוק המנטלי, הלא מודע לעצמו, מן הספרה הפרטית וממורכבויותיה ממשיך להיות משועתק ב"מתוים" וב"אסטרטגיות היציאה" שצוותים כל-גבריים מנפקים לציבור בישראל. כך, ההיררכיה שבמסגרתה הספרה הציבורית עליונה על זו הפרטית משעתקת ומנציחה את עצמה.

שְׁלֵהי דְקִיטָא קְשִׁיאַ מְקִיטָא (סוף הקיץ קשה יותר מן הקיץ), נאמר בתלמוד (אחד המקורות האוסרים על נשים ללמוד ומגבילים אותן לספרה הפרטית). הדכאנות של הספרה הפרטית כלפי נשים (ובסופו של דבר גם כלפי גברים) ממאנת לגווע, גם כשמתבררת חיוניותה למשק, לכלכלה, וחשוב מכול – לרווחה האנושית. אולי המגפה היא שלהי הקיץ, ואחריה תבוא ההקלה המיוחלת בעומס החום.

הערות

1. Wells, Christopher (2009). "Separate Spheres". In Kowaleski-Wallace, Elizabeth (ed.). *Encyclopedia of feminist literary theory*. London, New York: Routledge. p. 519
2. נתן זך, שיר ג' במחזור "שלושה שירים על פתיחת/סגירת חלון/תריס" ("תפקיד ראשי"), כל השירים ושירים חדשים (ב), תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשס"ט (2008), עמ' 313.
3. Coble, Y. D., Eisenbrey, A. B., Estes, E. H., Karlan, M. S., Kennedy, W. R., Numann, P. J., ... & Toevs, C. G. (1992). Violence against women: Relevance for medical practitioners. *Journal of American Medical Association (JAMA)*, 267(23), 3184-3189
4. קרול גיליגן, להצטרף להתנגדות (דנה פלג מתרגמת), תל אביב: הקיבוץ המאוחד (2016), עמ' 44.
5. בע"מ 919/15 פלוני נ' פלונית (2017).
6. גם בג"ץ לא הכיר בחשיבות הגיוון המגדרי בצוות המטה לכיטחון לאומי המטפל במשבר הקורונה: בג"ץ 2541/20 עמותת איתך משפטניות למען צדק חברתי נ' ראש הממשלה (26.5.2020).

